

УДК 378.011.3:34

ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІСТОРІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА

Євген Жеба, аспірант, Глухівський національний педагогічний університет імені
Олександра Довженка.

ORCID: 0009-0006-1131-7021

E-mail: zheba.lawyer1@gmail.com

У статті досліджено теоретичні засади та практичні підходи до підвищення правової культури майбутніх викладачів історії та правознавства. Мета дослідження полягає у пошуку та виявленні актуальних шляхів інтеграції правової освіти у фахову підготовку майбутніх викладачів із урахуванням сучасного соціального контексту. Для цілей аналізу було застосовано метод аналізу та синтезу, а також метод порівняння. Одержані результати демонструють, що ефективна процедура підвищення правової культури потребує поєднання академічної, соціально-правової та педагогічної складових.

Ключові слова: правова культура; фахова підготовка; викладач історії та правознавства; правова свідомість; правове виховання; соціально-правова активність; історико-правова дисципліна; педагогічна практика.

FEATURES OF ENHANCING THE LEGAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS OF HISTORY AND LAW

Yevhen Zheba, PhD Student, Hlukhiv Oleksandr Dovzhenko National Pedagogical
University.

ORCID: 0009-0006-1131-7021

E-mail: zheba.lawyer1@gmail.com

This article explores the theoretical foundations and practical approaches to enhancing the legal culture of future teachers of history and law. The purpose of the study is to identify the relevant ways of integrating legal education into professional training for future educators, taking into account the current social context. Their ability to foster respect for the rule of law, justice, and democratic values is crucial to the resilience and progress of society, especially in periods of national transformation.

The current challenges in Ukraine – such as wartime conditions, legal uncertainty, and social instability – have intensified the need for teachers who are not only knowledgeable in their fields but also legally competent and socially responsible. Legal culture in this context is not merely a component of professional knowledge, but a fundamental part of shaping a teacher's identity as a democratic educator and role model. Teachers of history and law carry a particular responsibility to instill legal awareness in future generations, serving as intermediaries between legal theory and real-world civic practice. For the purposes of analysis, the methods of analysis and synthesis, as well as the comparative method, were applied. The obtained results demonstrate that an effective process of improving legal culture requires a combination of academic, socio-legal, and pedagogical components. The study also identifies gaps in current teacher training standards that fail to sufficiently prepare students to balance rights with responsibilities. The development of legal culture must be viewed as a dynamic, continuous process, supported by mentorship, reflection, and institutional commitment.

Keywords: legal culture; professional training; teacher of history and law; legal consciousness; legal education; socio-legal activity; historical and legal discipline; teaching practice.

У світлі глибоких трансформацій українського суспільства, умовах воєнного стану, правової турбулентності та соціальної невизначеності, питання модифікації правової культури майбутніх викладачів історії та правознавства набуває стратегічного значення. Нині правова культура визначає не лише ступінь розвитку суспільства та якість виховання школярів, а й формує загальне уявлення про закон, державу, права та обов'язки – категорії, значення яких складно недооцінити в сучасних реаліях. Теоретична та практична площини цього питання демонструють значний дисбаланс: розгалужена теорія вимагає наявності практики, якої обмаль.

Наукова проблема полягає у переосмисленні підходів до фахової підготовки майбутніх викладачів історії та правознавства, інтеграції теоретичної правової освіти у практику та подолання проявів правового нігілізму, індиферентності й інфантилізму, які сьогодні особливо загрожують соціальному устрою.

Практичне завдання дослідження становить потребу формування у майбутніх викладачів системи уявлень про право, що базується не лише на теоретичних знаннях, а на практичних орієнтирах – правовому мисленні, педагогічних навичках. Це називається правовою культурою, і вона потребує покращення.

Проблематику формування правової культури студентів педагогічних спеціальностей активно розглядають вітчизняні дослідники, зокрема Д. Коваль, Г. Хаварівська, О. Чебикін, В. Булгакова, Н. Коваленко, Л. Лук'янова, В. Качур, які у своїх працях акцентують увагу на освітніх, психологічних та культурних чинниках, що можуть сприяти підвищенню правової культури студентів педагогічних спеціальностей. Попри глибокі дослідження авторів, мало розкритими залишаються питання:

- практичних механізмів підвищення правової культури у професійному середовищі майбутніх викладачів;
- шляхів подолання деформацій правової свідомості в умовах сучасної української дійсності.

Метою статті є дослідження теоретичних засад і визначення практичних підходів до підвищення правової культури майбутніх викладачів історії та правознавства, що особливо актуально для сучасної педагогічної освіти.

Сучасні тенденції та виклики академічного навчання вимагають вдосконалення та модифікації вимог до змісту й характеру праці викладача. Особливості цих компонентів у професії зумовлюють необхідність більш гнучкого та ґрунтовного підходу у підготовці майбутніх вчителів до здійснення викладацької діяльності. Остання ж охоплює декілька провідних елементів: з одного боку, це фахова підготовка студентів, з іншого – розвиток та цілеспрямоване формування правової культури майбутніх учителів історії і правознавства у фаховій підготовці.

Розвиток правової культури студентів історичних та юридичних спеціальностей є викликом для сучасної академічної системи, адже майбутні викладачі становлять неоднорідну масу; це певна категорія суспільства, що взята у певного вікового зрізі з урахуванням ряду характеристик, які притаманні представникам даної соціальної групи [1, с. 83].

Цей прошарок складає частину інтелігенції та потенціалу країни, а отже, за готовністю студентів опановувати правову культуру можна зробити висновок про демократичні засади та вектор перетворень у суспільстві. Отже, сутність та зміст

правової культури майбутнього викладача історії та правознавства полягає у виконанні соціального завдання щодо виховання громадянина правової держави на демократичних та ліберальних засадах. Таке виховання має здійснюватися на всіх етапах освітнього процесу як у навчальній, так і в позаакадемічній діяльності. Завданням викладача є цілеспрямована та компетентна підготовка з використанням виховних та профілактичних функцій права, готуючи осіб до виконання їх громадянських та соціальних обов'язків [1, с. 84].

На заклади вищої педагогічної освіти, задля виконання поставленої мети, покладається низка завдань: зобов'язання щодо вдосконалення методичного та організаційного забезпечення процесу фахової підготовки студентів, впровадження новітніх інноваційних технологій у процес, розробка концепцій та методики навчання, які були б ефективними в сучасних реаліях [10, с. 9–10]. Важливим елементом виступає особисте сприйняття майбутнього спеціаліста у історичній та правовій сфері того, як дитина чи підліток оцінює правову інформацію і як для себе пояснює концепт права.

Для оцінки цього ключовим завданням є окреслення правового мінімуму знань педагога – того стандарту, що становить загальнопедагогічні та спеціальнопедагогічні правові знання.

Отож, до загальнопедагогічних знань належить коло питань основних закономірностей розвитку природи і суспільства, володіння системою знань про людину, її природу, знання основних правових основ і етичних норм, базових напрямів розвитку освіти та педагогічної науки. Правові знання передбачають поглиблені знання державно-правових дисциплін: теорії держави та права – міжнародне, фінансове конституційне право, цивільно-правових дисциплін – римське право, цивільний процес, земельне, трудове право, кримінально-правових дисциплін – кримінальний процес та кримінальне право та знання спеціальних дисциплін.

Спеціальні правові знання вчителя полягають у володінні системою знань про теорію держави і права, загальної та вітчизняної історії держави і права, про конституційне, адміністративне, цивільне, трудове, екологічне, кримінальне та сімейне право поряд із знаннями методики правового виховання учнів. Правові знання викладачів інших загальноосвітніх предметів включають в себе комплекс основних правових знань, основ теорії держави та права, базових питань галузей права тощо [1, с. 85].

Отож, узагальнюючи аналіз, можна констатувати, що базою для майбутнього викладача в його роботі має стати його власна особистість та авторитет як вчителя. Для цього, аби педагогічна система виконувала свою функцію і роль викладача в ній набувала ключового характеру, правова культура має працювати з чіткою метою: усвідомлення педагогом ролі та соціальної цінності права, вміння користуватися ним як інструментом [2, с. 15].

Загалом, у правовій культурі виокремлюють структурні елементи: право, правовідносини, правосвідомість, законність і правопорядок, правова поведінка, правова соціалізація, правове мислення, правова активність, що специфічно проявляються у розвитку людини та її свідомості [3]. Оскільки суспільство налічує різні соціальні групи, як було зазначено, кожна з яких володіє різним розвитком правової свідомості, важливо проаналізувати актуальну специфіку правової діяльності в даному контексті.

Першочергово можна стверджувати, що правова культура майбутніх викладачів історії та правознавства – це комбінація інтелектуально-вольових та морально-психологічних чинників, які узгоджено діють та результат яких проявляється у розумінні, правосвідомості, почуттях. Вони регулюють поведінку фахівця, його реакції тощо [4].

Правова культура студента історико-правових спрямованостей має включати в себе: 1) повагу до права та усвідомлення його соціальної цінності; 2) наявність певних переконливих юридичних знань; 3) високу загальну освіченість та ерудиція; 4) принципову правову поведінку у всіх сферах життя; 5) помітну соціальну активність та відповідальність [2, с. 16; 11, с. 216–217].

Отож, особливість правової культури майбутніх викладачів історії та правознавства базується на психоаналітичному та культурологічному підходах. О. Чебикін та В. Булгакова вказують на критерій «культури особистості»: аспект, що поєднує в собі процеси соціалізації та індивідуалізації та соціального й вікового досвіду [5].

Аналізуючи особливості правової культури майбутніх викладачів історії та права, неможливо оминати важливий елемент: студенти мають самі знати свої права. За законодавством, до таких прав належать право на вибір форми навчання; право на безпечні й нешкідливі умови навчання, праці та побуту; можливість користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою закладу вищої освіти; право на моральне та матеріальне заохочення за успіхи у навчанні та активну участь у науково-дослідній роботі тощо [6, с. 53].

Для опанування та формування у свідомості майбутніх спеціалістів правознавчих засад заклади освіти можуть вводити спеціальні курси, зокрема «Правова культура», «Правова освіта студентів», «Правове виховання» тощо. Після засвоєння основ правознавства можна оцінити рівень правової свідомості майбутнього викладача за наступними критеріями: 1) ступінь правової проінформованості; 2) готовності та здатності застосувати знання на практиці; 3) ступінь ціннісно-правової спрямованості особи, готовності до соціально корисної поведінки; 4) ступінь сприйняття змісту й суті закону [2, с. 18].

На думку фахівців О. Чебикіна та В. Булгакової, що викладена в роботі «Психологічні основи правової культури та умови її корегування», особа із високим рівнем правової культури характеризується здатністю аналізувати ситуацію, осмислювати висновки, бути інтелектуально підкованою, культурною, спокійною та зрілою, емоційно стійкою та упевненою, стриманою, розважливою та серйозною, вміти зорієнтуватися у практичних обставинах, наполегливо досягати мети, орієнтуватися на опікування своєю репутацією [5].

Таким чином, серед видів деформації правової свідомості студентів, які порушують зазначені навички, можна виділити наступні: 1) правовий нігілізм, що виражається у несприйнятті права як соціального регулятора; 2) правова індиферентність, що характеризується некритичним сприйняттям правової дійсності; 3) правовий інфантилізм, що виражається у прогалинах правових знань і нездатності передбачити всі правові наслідки протиправних діянь [7, с. 28–33].

З цим твердженням можна погодитися, адже наведені тези частково відображають правову ситуацію в Україні. Правовий нігілізм, індиферентність та

інфантилізм серед молоді – це не лише внутрішні установки, а й дзеркало зовнішньої правової реальності.

Відчутна правова невизначеність, яка породжує загальну недовіру до законів та правових інститутів, формують у молоді враження про право, як інструмент, що працює вибірково або не працює цілком. У таких умовах природною є поява правового нігілізму – коли студенти відмовляються сприймати право як щось реальне та дієве. В умовах російсько-української війни, коли певні правові механізми обмежені, формування правової культури з ідеєю про право як універсальний інструмент стикається із переліченими викликами при підвищенні правосвідомості майбутніх викладачів історії та правознавства.

Отож, окрім навчально-виховного процесу, де студенти отримують базову інформацію про правові стандарти, важливим аспектом у підвищенні їх правової культури є участь у соціально-правовій діяльності колективу. У процесі такої соціалізації студенти, які долучилися до колективу вже із частково сформованою їх оточенням правовою свідомістю, набувають визначене ціннісно-правове коло орієнтування [2, с. 19]. Таким чином, окрім виключно академічного навчання, майбутні викладачі отримують ще й соціальне виховання у своєму середовищі. Шляхом цього молодь проходить адаптацію до норм та цінностей, що існують всередині їх соціальної групи, і в результаті – набувають якостей та характеристик, що притаманні цій вибірці осіб.

Тобто демонстрація високої правової культури в реальному повсякденному житті є особливою частиною виховання й підвищення її серед студентів історико-правових спеціальностей. В умовах поточної ситуації, коли правові та історичні дисципліни особливо актуальні, а викладачі історії та правознавства суттєво впливають на формування «культурної екосистеми» та самоідентичності, ключовими особливостями підвищення правової культури цих спеціалістів є виховання гуманістичного світогляду, формування свідомого ставлення до своїх прав та обов'язків, формування базової поваги до законів на основі розуміння суті цих приписів, формування готовності діяти та дотримуватися їх.

Отож, можна говорити про засоби підвищення правової культури викладачів історії та правознавства, які актуальні сьогодні. Першочергово це так звана правова пропаганда – лекції, бесіди, консультації; проведення дебатів та круглих столів; виступи в пресі; відповіді на питання студентів; юридична практика та ознайомлення із нею студентів; самоосвіта [8].

Засобами правової пропаганди сьогодні особливо активно виступають соціальні мережі, Інтернет. В мережі містяться безкоштовні курси, вебінари, юридичні посібники, а чимало європейських гуманітарних організацій проводять правові консультації безкоштовно з метою поширення юридичних базових знань. Заохочення студентів до відвідування таких онлайн-заходів, їх обговорення є особливістю правової культури майбутніх викладачів історико-правових дисциплін.

Аби правова культура не здавалася студентам теоретичним терміном, а сприймалася як дієвий інструмент для їх професії, про право мало говорити – його варто обговорювати. Правову культуру, на думку С. Нагорняк, викладену у статті «Правовиховна діяльність як елемент правового виховання» [8], підвищать круглі столи та обговорення й участь студентів у юридичній практиці. Це дозволить не лише

краще засвоїти норми права, але й виробити внутрішню потребу дотримання цих норм, що є ознакою сформованої правової культури. Тому систематичне залучення студентів до живих форм юридичного діалогу – круглих столів, дискусій, обговорення судової практики – є вкрай важливим інструментом правового виховання, який дозволяє забезпечити не декларативне, а практичне засвоєння права як життєво важливого ресурсу для майбутніх викладачів історії та правознавства.

Особливістю процесу підвищення правової культури викладачів зазначених дисциплін є процес моніторингу – діагностика сформованості правової культури та внесення коректив і модифікацій в процес їх фахової підготовки. Моніторинг складається із двох елементів: організаційного та процесуального [9, с. 20]. Організаційний компонент моніторингу має на меті інтерпретацію педагогічної інформації про досліджуваний процес, а процесуальним визначають цілі, зміст та методи організації моніторингу для виявлення певних результатів.

Практичними результатами такого моніторингу, проведеного в одному із закладів освіти (суб'єктами виступали студенти факультету Середньої освіти (Історія)), було продемонстровано, що мінімальний рівень вимог у змісті освітньої програми не сприяє мотивації фахівців підвищувати та опановувати правову культуру. Зокрема, зазначені в стандартах з педагогічних спеціальностей вимоги до викладачів правознавства та історії обмежені формуванням здатності студентів усвідомлювати необхідність дотримання прав і свобод учнів. Це свідчить про домінуючу тезу про права та свободи учня, що виключає адекватне сприйняття майбутнім педагогом зв'язки «суб'єктивні права та юридичні обов'язки» [9, с. 21].

Дослідження також продемонструвало значну пасивність та побіжність у розкритті для студентів історичних та правознавчих спеціальностей системи українського права, його галузей та взаємодії цих компонентів у правовій архітектурі. Як вже було зазначено, це призводить до правої пасивності – несприйняття законодавства країни, відсутності потреби самоосвіти у цій сфері. Вивчення правових дисциплін має супроводжуватися вивченням педагогічних і історичних дисциплін, де відбувається поетапне і паралельне оволодіння правовими, педагогічними і історичними знаннями, формуються особистісно-правові якості педагога і вміння правового характеру [9, с. 23–24].

Отож, загальне резюме аналізу: дисципліни, які викладаються у педагогічних закладах з фахової підготовки майбутніх учителів історії та правознавства, носять більшою мірою академічний, а не прикладний характер. Підвищенню правової культури, як вбачається із результатів аналізу, могла б сприяти інтеграція правової теорії й практики у педагогічну діяльність. Також на перегляд заслуговує зміст та обов'язкових мінімум дисциплін і вимоги до правової освіченості майбутніх спеціалістів [9, с. 25].

Така інтеграція можлива за рахунок актуалізації певних питань у навчанні майбутніх педагогів. Серед них – критерій особистого статусу, правове виховання студента та професійної майбутньої діяльності; критерій вивчення правових профілактичних норм; критерій стимулювання студента до активної соціально-правової позиції та соціально-правової діяльності.

Правова та педагогічна практика складають надважливі елементи прикладної освіти. Майбутні вчителі історії та правознавства за її період мають навчитися

планувати й проводити правове виховання школярів, готувати ефективні лекції для проведення правової пропаганди та підвищення обізнаності учнів тощо. Педагогічна практика для таких цілей може допомогти сформувати специфічні професійно-педагогічні вміння, що в свою чергу мають підвищити правову культуру викладача [9, с. 26].

Таким чином, специфіка знань майбутнього викладача передбачає не лише шкільне та академічне навчання, а й позакласну роботу. Відтак, підвищення правової культури викладача має бути спрямоване й на те, аби він розумів важливість власного ставлення та ставлення учнів до загальнолюдських цінностей. Цього можливо досягнути лише виховавши у майбутніх викладачах історії та правознавства вміння специфічної спрямованості – аналітичні, діагностичні, конструктивні, організаційні, комунікативні, інформаційні, прогностичні, проектувальні, рефлексивні навички [1, с. 89]. Отож, окрім особистих якостей, висока правова культура викладача передбачає ще й низку професійних характеристик, які майбутній фахівець має набути як емпірично, так і в ході фахової підготовки.

Таким чином, правова культура є багатогранним аспектом однієї із найважливіших для суспільства форми діянь – підготовки майбутніх викладачів історії та правознавства. Безсумнівно, студенти та молодь педагогічних спеціальностей мають володіти високим її рівнем, хоча вимоги законодавства, як показує дослідження, встановлюють мінімальні стандарти, що не відповідають вимогам ефективної освіти.

Ефективне формування та підвищення правової культури майбутніх викладачів історії та правознавства – це комплексне завдання, що охоплює не лише академічну, а й соціально-педагогічну площину. Ключові результати дослідження продемонстрували, що правова культура майбутнього вчителя не становить виключно правові знання, а включає в себе сформовану внутрішню систему цінностей та переконань, які надають правовим знанням реального втілення.

У фаховій підготовці викладачів історико-правових дисциплін переважає теоретичний підхід, що обмежує практичну мотивацію до самоосвіти та сприяє правовій пасивності студентів. Актуальні виклики сучасної фахової педагогічної підготовки потребують ефективних засобів підвищення правової культури. Ними слугують правова пропаганда, соціально-правова активність, інтеграція правової практики в педагогічну освіту, розвиток особистісно-правових компетентностей майбутнього викладача. Ці аспекти особливі у світлі правової турбулентності та соціальних трансформацій, через які проходить сучасне українське суспільство.

З огляду на важливу викладацьку місію, перегляд змісту підготовки та підвищення ролі прикладної складової в закладах педагогічної освіти є гарантом підвищення правової культури серед майбутніх фахівців історії та правознавства.

Подальші перспективи дослідження вбачаються у поглибленому аналізі механізмів формування правової культури в міждисциплінарному контексті – з урахуванням психологічних, культурних, соціальних та філософських чинників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваль Д. Особливості фахової підготовки майбутніх учителів історії та правознавства в контексті формування правової культури. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2020. Т. 2, № 22. С. 82–94. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.2\(22\).2020.219419](https://doi.org/10.31499/2307-4914.2(22).2020.219419) (дата звернення: 01.05.2025).

2. Хаварівська Г. Теоретичні аспекти формування правової культури студентів закладів вищої освіти в Україні. *Ефективність державного управління*. 2019. Т. 4, № 61. С. 13–24.
3. Чебикін О. Я., Булакова В. О. Психологічні основи правової культури: монографія. Одеса, 2019. 162 с.
4. Коваленко Н. Ю. Формування правосвідомості і правової культури студентів в Україні: автореф. дис... канд. юрид. Наук. Київ. 2009. 19 с.
5. Чебикін О. Я. Психологічні основи правової культури та умови її корекції. *Наука і освіта*. 2013. № 6. С. 53–61.
6. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 01.05.2025).
7. Волковицька Н. Поняття правової свідомості та її структури: теоретичні і методологічні проблеми дослідження. *Юридична Україна*. 2010 р. № 2. С. 28–33.
8. Нагорняк С. В. Правовиховна діяльність як елемент правового виховання. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2018. Вип. 151(1). С. 108–111.
9. Коваль Д. С. Моніторинг процесу формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці. *World Science*. 2020. Т. 4, № 56. С. 19–27. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/30042020/7032 (дата звернення: 01.05.2025).
10. Лук'янова Л. Б., Сігаєва Л. Є., Аніщенко О. В., Зінченко С. В., Баніт О. В., Лапаєнко С. В., Василенко О. В. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2012. 272 с.
11. Legal Culture as a Condition for Sustainable Development of Ukrainian Society / V. Kachur et al. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. Vol. 40, no. 4. P. 211–218. URL: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n4p211> (date of access: 21.05.2025).

REFERENCES

1. Koval, D. (2020). Osoblyvosti fakhovoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv istorii ta pravoznavstva v konteksti formuvannia pravovoi kultury. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*, 2(22), 82–94 [in Ukrainian].
2. Kavariivska, H. S. (2019). Theoretical aspects of forming legal culture of students at higher educational institutions in Ukraine. *Efficiency of Public Administration*, 4(61), 13–24 [in Ukrainian].
3. Chebykin, O. Ya., Bulhakova, V. O. (2019). *Psykhologichni osnovy pravovoi kultury: Monohrafiia* Odesa [In Ukrainian].
4. Kovalenko, N. Yu. (2009). *Formuvannia pravosvidomosti i pravovoi kultury studentiv v Ukraini. Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Chebykin, O. Ya. (2013). *Psykhologichni osnovy pravovoi kultury ta umovy yii korektsii. Nauka i osvita*, (6) [In Ukrainian].
6. Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). *Pro osvitu: Zakon Ukrainy № 2145-VIII vid 05.09.2017* [In Ukrainian].
7. Volkovytska, N. (2010). *Poniattia pravovoi svidomosti ta yii struktury: Teoretychni i metodologichni problemy doslidzhennia Yurydychna Ukraina*, (2), 28–33 [In Ukrainian].
8. Nahorniak, S. V. (2018). *Pravovykhovna diialnist yak element pravovoho vykhovannia. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*, 151(1), 108–111 [In Ukrainian].
9. Koval, D. S. (2020). *Monitorynh Protsesu Formuvannia Pravovoi Kultury Maibutnikh Uchyteliv Istorii ta Pravoznavstva u Fakhovii Pidhotovtsi. World Science*, Vol. 4(56), 3, 19–27 [In Ukrainian].
10. Lukianova, L. B., Sigaieva, L. Ye., Anishchenko, O. V., Zinchenko, S. V., Banit, O. V., Lapaienko, S. V., Vasylenko, O. V. (2012). *Adult education: Theoretical and methodological foundations: A monograph. Pedahohichna dumka* [in Ukrainian].
11. Kachur, V. et al. (2020). Legal Culture as a Condition for Sustainable Development of Ukrainian Society. *European Journal of Sustainable Development*, Vol. 40, 4, 211–218. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n4p211> (date of access: 21.05.2025).